

MARIA SIBYLLA MERIAN

4 april 1647 – 13 januari 1717

door H. Engel

'Deze rups heb ik van een noteboom, waarvan zij de groene bladeren eet. Ofschoon velen menen, dat er op notebomen geen rupsen voorkomen, ziet men hier het tegenbewijs, hoewel ik moet bekennen, dat dit de enige rups is, die ik op deze bomen heb gevonden. Men vindt ze in mei, wanneer de noteboom bloeit. De rups is mooi groen en heeft over het gehele lijf witte strepen en op ieder lid witte stippeltjes. Raakt men het dier aan, dan blijft het enige tijd als dood liggen, maar gaat tenslotte weer door met eten. In het eind van mei stroopte de rups zijn huid af, die bij de Dadelpit (dat is haar woord voor de pop) blijft liggen, nadat de notenbladeren door een wit spinsel waren samengesponnen. Na drie weken komt er een motvogeltje uit.

Dit citaat uit Maria Sibylla Merian's werkjournaal geeft een beeld van de nauwkeurigheid en het plezier, waarmee zij haar waarnemingen over de insecten deed.

Maria Sibylla Merian werd de 4e april 1647 te Frankfurt aan de Main geboren, als dochter van de beroemde Mattheus Merian de Oude (1593-1650, de graveur van onder andere zo vele stadsgezichten).

Deze was, na het overlijden van zijn eerste vrouw Maria Magdalena (dochter van de graveur en uitgever Jan Theodoor de Bry) in 1645, het volgende jaar hertrouwd met Johanna (Anna) Catharina Heim, wier broer Nederlands predikant was in Hanau.

Zij schonk hem nog twee kinderen: Maria Sibylla en een broertje, dat reeds na 2½ jaar stierf. Uit het eerste huwelijk van haar vader waren nog twee zusters in leven en drie broers, waarvan Mattheus, de jongere (geboren in 1621) en Caspar (geboren in 1627) ook het schildersvak beoefenden.

De eerste was onder andere leerling van Sandrart, met wie hij in de jaren 1637-1638 Holland (Amsterdam) bezocht, een bewijs

voor de banden, die er tussen het Rijngebied en de Nederlanden bestonden. Haar broer Caspar ontwikkelde zich vooral tot etser en graveur en stond, zoals nog blijken zal, zijn jongere zusje na.

Toen in 1650 vader Merian stierf was Maria pas drie jaar oud. Haar moeder huwde een jaar later met een weduwnaar, Jacob Marrell, een bloemenschilder, die twee zoontjes (van 7 en 3 jaar) en een dochter (van 8 jaar) mee ten huwelijk bracht.

Ook Marrell had banden met Holland, hij had jaren lang een kunsthandel gedreven in Utrecht, achter de Jacobikerk 'In de Blomhoff', maar zocht na de dood van zijn eerste vrouw en verrijkt met een goede erfenis zijn geboorteland weer op. Hij vestigde zich in Frankfurt am Main om ook daar in kunst te handelen.

Haar nieuwe vader herkende in Maria de toekomstige kunstenares en had een grote, liefdevolle invloed op haar ontwikkeling. Hij moedigde haar liefde voor planten en dieren aan en gaf bekwame leiding aan haar talent. Ook zijn leerling Abraham Mignon (1640-1679) had plezier in haar enthousiasme.

De 10 jaar oudere Johannes Andreas Graff uit Neurenberg (1637-1701) was van 1653 tot 1658 bij Marrell in de leer tot hij naar Italië vertrok, wat op Maria Sibylla een diepe indruk maakte. Reisboeken, onder andere over reizen naar Amerika, die haar grootvader de Bry en haar vader hadden uitgegeven wekten haar fantasie. Zij moet een heel scherp gezicht gehad hebben, zodat de fijnste details haar niet ontgingen. Van bril of vergrootglas is nergens sprake, hoewel zij die natuurlijk wel gebruikt kan hebben.

Beschouwt men de minutieuze weergave van haartjes en pootjes der insecten dan moet het schilderen daarvan echt 'priegelwerk' geweest

Diese ist nicht alle, was ich etwas Anmerkliches, das andere habe ich bemerkt, so viele Blätter
 fliegen davon. 34. Diese zweite Raupe habe ich auf einem Nußbaum bekommen, dessen Blätter
 sie zu ihrer Speise gebraucht; wiewol ihrer viel der gänzlichen Meinung sind,
 es gebe keine Raupen auf den Nußbäumen: Allein hier befindet sich das
 Widerspiel; dann diese Raupe hat mit solchen grünen Nußblättern sich
 ernährt: Jedoch die Wahrheit zu bekennen, so war diese auch nur die einige
 Raupe, welche ich auf gedachtem Baum gefunden, und mit seinen Blättern
 erhalten hab. Ihre Zeit ist im May, da gedachter Baum blühet. Diese
 Raupe nun ist schön grün, und hat über den ganzen Leib weisse Streiffe, und
 auf jedem Glied weisse Düpflein; so oft ich solche angerühret, ist sie eine
 zimliche Zeit still und liegend geblieben, als ob Sie todt were: Endlich aber
 begab sie sich wiederum zu ihrer Vorigen Speise. Zu Ende des May schub sie ihre
 Haut ab, welche unten am Dattelkern liegend geblieben, wie zu sehen; da nam
 sie dann solche grüne Nußblätter, spann sie zusammen, machte ein weisses
 Gespinst über sich und das Blat umher, und wurde darinnen zu einem Kestenbraunen Dattel-
 kern; Welches ungemein ist: Denn sie machet sonst innerhalb der Blätter
 ihr Gespinst. In drey Wochen aber kam ein solcher Mottenvogel herauß.
 Diese Verwandlung ist in meinem II Raupenbuch N. 9 gemahlt von mir.

34 Diese zweyte Raupe habe ich auf einem Nußbaum bekommen, dessen Blätter sie zu ihrer Speise gebraucht; wiewol ihrer viel der gänzlichen Meinung sind, es gebe keine Raupen auf den Nußbäumen: Allein hier befindet sich das widerspiel; dann diese Raupe hat mit solchen grünen Nußblättern sich ernährt: Jedoch die Wahrheit zu bekennen, so war diese auch nur die einige Raupe, welche ich auf gedachtem Baum gefunden, und mit seinen Blättern erhalten hab, Ihre Zeit ist im May, da gedachter Baum blühet. Diese Raupe nun ist schön grün, und hat über den gantzen Leib weisse Streiffe, und auf jedem Glied weisse Düpflein; so oft ich solche angerühret, ist sie eine zimliche Zeit still und liegend geblieben, alß ob Sie todt were: Endlich aber begab sie sich wiederum zu ihrer Vorigen Speise. Zu ende deß May schub sie ihre Haut ab, welche unten am Dattelkern liegend geblieben, wie zu sehen; da nam sie dann solche grüne Nußblätter, spann sie zusammen, machte ein weisses Gespinst über sich und das Blat umher, und wurde darinnen zu einem Kestenbraunen Dattelkern; Welches ungemein ist: Denn sie machen sonst innerhalb der Blätter ihr Gespinst. In drey Wochen aber kam ein solcher Mottenvogel herauß.

zijn; naar men zegt, vaak geschilderd met penselen met één haar. En toch ziet ze er in de portretten, die wij van haar kennen niet bijziende uit, integendeel haar ogen zien ons fel, flink, scherp aan: een vrouw met energie en doorzettingsvermogen, een echte 'Aries' zoals ook uit haar latere levensloop zal blijken.

Dat zij wel eens een insect met te veel of te weinig poten afbeeldt mogen we als een bewijs temeer aanvaarden, dat zij zich moest inspannen bij het schilderwerk (en dat men toen nog niet wist dat geen insect meer dan zes poten heeft!)

De insectenkunde stond nog in de kinderschoenen; Moufet (1553-1604) had in 1658 zijn *Theatre of Insects* uitgegeven (Latijn 1634), een specialistische aanvulling op de werken der Encyclopedisten, Wotton, Gesner, Aldrovandi en Jonston. Redi had in 1668 zijn experimenten over de voortplanting der insecten uitgegeven, terwijl Swammerdam (1637-1680) in 1669 zijn *'Historia Insectorum ofte Algemeene Verhandeling over de Bloedeloose Dierkens'* en in 1675 zijn *'Ephemerii Vita'*, over het leven van de Eëndagsvlieg, publiceerde.

Het moet zich natuurlijk afvragen of Maria Sibylla deze publicaties alle onder ogen had gehad, ze had gelezen. De verspreiding immers ook van de wetenschappelijke literatuur ging toen minder snel dan nu. In haar werk over de Surinaamse Insekten vermeldt zij 'Moufet, Goedaert, Swammerdam, Blanckaart en anderen'.

Zij was geen gestudeerd medicus als de beide laatsten. Wat dit betreft stond de Middelburgse schilder Johannes Goedaert (1620-1668) haar nader, die in 1662 in drie delen zijn *'Metamorphosis naturalis ofte historische beschrijvinghe van de oorspronk, aerd, eigenschappen en vreemde verandering der Wormen, Rupsen enz.'* uitgaf. Ook hij kweekte de insecten en beeldde ze af en men kon de boekjes zelfs in kleuren 'afgeset' zoals dat toen heette, kopen.

'Reeds toen echter was men zeer kritisch tegenover deze publicaties en het leek haar beter 'eenvoudig bij haar ondervindingen' te blijven. Toch maakte zij natuurlijk wel fouten, bijvoorbeeld wanneer zij de parasitische vliegen op

sluipwespen, die uit haar rupsenpoppen te voorschijn kwamen, beschouwde als de bij de pop behorende volwassen insecten.

Wanneer men bedenkt, dat er in die tijd van verovering van de wereld buiten Europa een grote belangstelling ontstond voor alle vreemde producten en rariteiten, die hier uit de vreemde gewesten werden aangevoerd, en waarvan vele belangstellenden zich 'kabinetten' aanlegden, waarbij het dikwijls erom ging welke rareit men nog niet bezat, zal men begrijpen, dat het onderscheiden der verschillende soorten ook voor de leek van groot belang was.

Behalve als voorbeeld voor borduurpatronen werden ook vaak de verschillende voorwerpen uit de kabinetten vastgelegd voor de toekomst, vooral wanneer zij bij bewaren verkleurden of inschrompelden. Dit gold natuurlijk ook vooral voor de zeldzame gewassen, die met de schepen uit Oost en West werden aangevoerd en in plantenkassen werden gekweekt.

Van de kunstenaar, die opdracht kreeg zulke exotische dingen af te beelden, werd begrijpelijkerwijs een grote nauwkeurigheid gevraagd. Bovendien had Maria Sibylla van nature een vorsende aard en belangstelling en liefde voor het levende natuurgebeuren, dat zich voor haar ogen afspeelde. Bekend is, hoe zij als kind eens mooie tulpen 'stal' uit de tuin van een buurman.

Zij genoot van de natuurlijke wonderen, die zij bij het kweken van haar diertjes waarnam, haar nieuwsgierige geest trachtte als kunstenares deze wonderen voor anderen vast te leggen. Vele tijdgenoten hadden met grote liefde en kunstvaardigheid bloemen en vruchten in stillevens, en daarbij vaak allerlei diertjes als extra decoratie, afgebeeld, maar Maria Sibylla trachtte verder te gaan, zij wilde weten, wat de wonderen Gods waren, die zij aanschouwde.

Zij hield nauwkeurig aantekening van de bijzonderheden, die zij waarnam in het leven van haar diertjes, die zij zorgvuldig opkweekte op de bladeren van de planten, waarop zij die vond. Zij noteerde de datum van de verpoping (die zij dus speels dadelpit noemde), en van het uitkomen van het volwassen insect.

Wie zich wel eens heeft beziggehouden met zulk een insektenwekerij begrijpt wat dit aan zorg en nauwkeurigheid vereiste. Zij moet wel de gehele dag bezig geweest zijn, wanneer men bedenkt, hoe voor haar hoofdzaak was het afbeelden van de planten en insekten.

Naast de zorg voor de kweek en het zorgvuldig bijhouden van haar aantekeningen, moest zij ook zelf haar kleuren maken en mengen. Wij vergeten wel eens, hoeveel ervaring en kunde er in die tijd nodig was om de verschillende kleurstoffen te verkrijgen, te bereiden en te mengen. Uit haar brieven aan haar leerling 'Jungfer Clara Regina Imhof' blijkt bijvoorbeeld, hoe moeilijk het is goed karmijnrood te verkrijgen.

Vaak, wanneer zij later, op bestelling, de zwart-wit gravures, dikwijls met hulp van haar dochters, ging kleuren, bleek het dat de goede kleurstof niet aanwezig was. De verschillende gekleurde exemplaren van haar werken zijn lang niet alle gelijk en lang niet alle even mooi van kleur. De kleurstoffen waren blijkbaar niet altijd ter beschikking en de tinten verschilden door verschillen in mengeling. Het meest geslaagd waren haar gouaches, in dekkende (met gom vermengde) waterverf op papier of perkament geschilderd.

Wie haar werk bekijkt is verwonderd over de natuurlijke gratie, die zij weet te bewaren bij het afbeelden van de zo intens bewonderde en met liefde beschouwde natuurvoorwerpen. Zij beeldt aangevreten en enigszins verdorde bladeren natuurgetrouw af en weet toch ook daarvan de schoonheid ons voor te toveren. Hier speelt niet alleen veel ervaring, maar ook een grote natuurlijke aanleg in het waarnemen en afbeelden een rol.

Van haar stiefvader Marrell leerde zij ook het vervaardigen van kopergravures (die later ingekleurd konden worden). Vader Marrell was haar grote steun en leermeester.

In de biografie van Maria Sibylla die mevrouw Stuldreher-Nienhuis schreef onder de titel 'Verborgene Paradijzen' (een lezenswaardig, enthousiast geschreven werk) geeft zij bij pagina 17 een tekening, die Johann Graff in 1658 maakte van het stiefzusje Sara Marrell.

Daar ziet men hoe die, bij het licht van een kaars zit te borduren.

Borduurwerk en de tekeningen van bloemen en planten, eventueel dus met kleine diertjes opgeluisterd, behoorden bij elkaar: het was een van de bronnen van inkomsten voor de familie. Er moet in die tijd ook een grote belangstelling geweest zijn voor schilderijen en tekeningen, zo groot, dat de kunstenaars er van konden leven.

Kwam er ergens oorlog, dan was het daarmee natuurlijk gedaan. Vader Merian, die dus zijn tekeningen als kopergravures, los of in boekwerken in de handel bracht, samen met zijn schoonvader De Bry, had al last gehad van de Dertigjarige oorlog in 1619 en had toen de kost verdiend met landschap-schetsen, jacht- en historische taferelen.

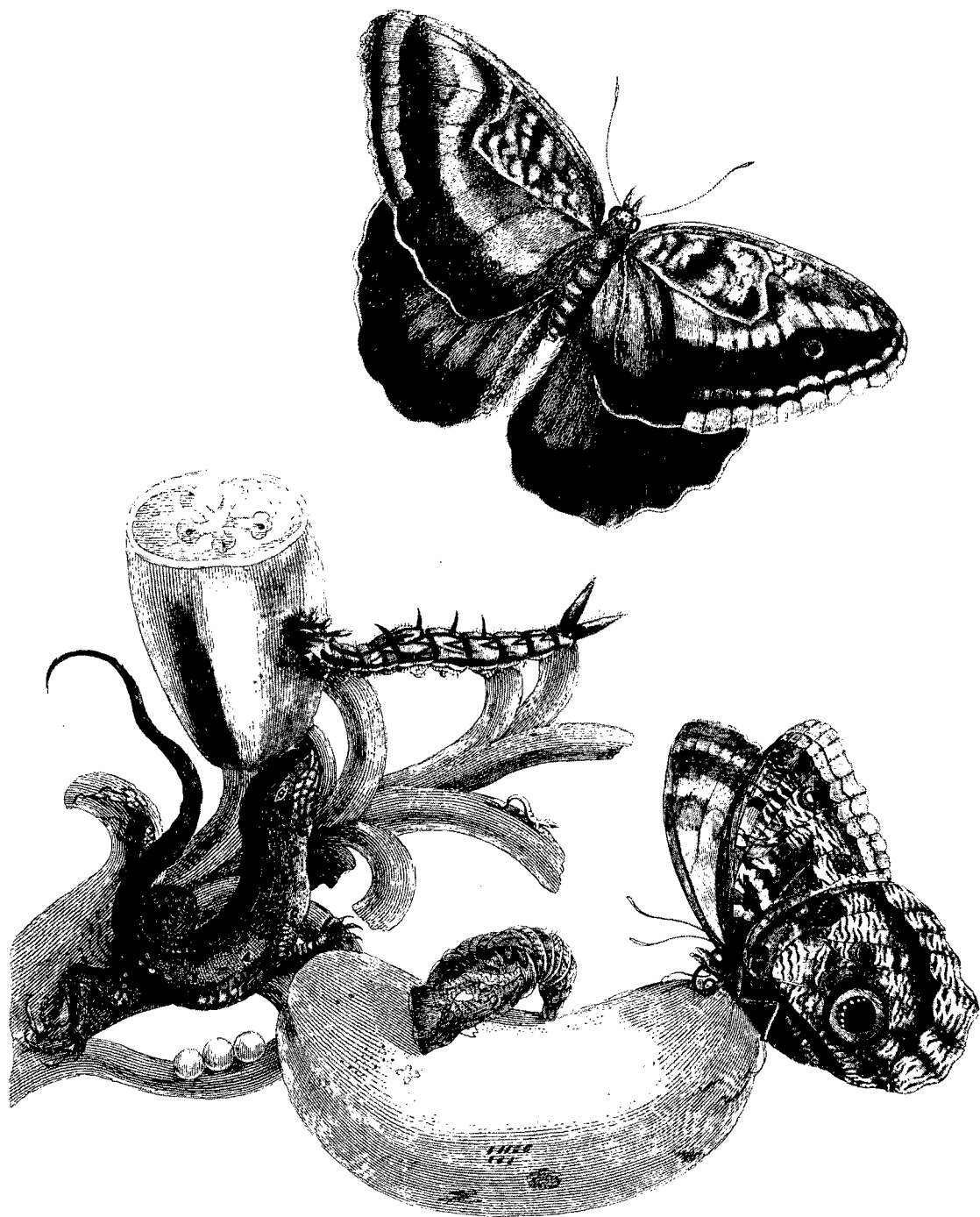
In 1624 zette hij de uitgeverszaak van zijn schoonvader weer voort, toen maakte hij onder andere zijn beroemde stadsgezichten. In 1631 werd Frankfort weer in beroering gebracht door Gustaaf Adolf, maar in het jaar 1637 was er weer rust.

Zo ziet men hoe woelig het leven in die tijd was en begrijpt waarom de kunstenaars uit die Rijnstreek als het zo uitkwam naar het rustiger en daarom rijker Holland trokken. Marrell was, nadat hij van de goudsmid Plenis, een familielid van zijn moeder, een behoorlijke erfenis had gekregen, uit Holland weer in Frankfort komen wonen en huwde daar dur de weduwe Merian.

Een opleving van het werk van de kunstenaars waren de feestvieringen ter gelegenheid van de kroning tot keizer van Leopold I in Frankfort. De samengestroomde edelen lieten zich portretteren, de portretten van de keizer en de keurvorsten vonden gretig aftrek.

De band van Marrell met Holland bleef. Hij vertoefde vaak in Utrecht in de jaren, toen Maria 12 tot 17 jaar oud was. Hij vestigde zich zelfs in 1664 met Abraham Mignon daar, waar zij een kunsthandel dreven, hoewel hij burger van Frankfort bleef, en vrouw en kinderen daar ook bleven wonen.

Omstreeks 1660 vestigde broer Caspar Merian zich als 33-jarige in Amsterdam als compagnon van een uitgeversweduwe. In 1669 werden Marrell en Mignon beiden lid van het schilderscollege in Utrecht en werkten er onder andere op het schildersatelier van Jan de Heem, de zoon van David, en zelf ook een stillevens- en bloemenschilder.

In 1664 was Johann Andreas Graff teruggekomen van zijn zes-jarig verblijf in Rome en vond een bloeiende 17-jarige Maria Sibylla, met wie hij op 16 mei 1665 huwde. Zij vestigden zich in Frankfort, en daar werd in 1668 hun eerste dochter Johanna Helena geboren.

Uit het voorgaande blijkt wel hoe wisselvallig en vaak moeilijk het schildersleven was. Maria trachtte het hare bij te dragen tot het familieinkomen, zij borduurde als de beste, zij gaf les en verkocht borduurvoorbeelden.

Zij beschilderde fijne linnen of zijden tafelkleden (aan beide zijden gelijk bruikbaar! – die zeer gewaardeerd werden), kussens, meubel-overtrekken en beschilderde zelfs eens zo de legertent van een generaal, zoals Johan Caspar Fueszlin (*Geschichte der besten Künstler in der Schweiz*) meldt, met bloemen en planten om zijn leven daarbinnen wat vrolijker te maken.

De verven of 'sappen', zegt Fueszlin, voor dergelijke objecten moesten natuurlijk licht- en vochtbestendig zijn. Zij behielden zelfs in de was hun glans! Ook olieverfschilderijen op linnen, koper of hout zijn van haar bekend. Volgens haar brieven leverde zij ook verven aan anderen voor wederverkoop.

In 1670 besloot het echtpaar naar Neurenberg te verhuizen, waar haar echtgenoot vandaan kwam. Opvallend is dat de echtgenoten afzonderlijk werkten. Haar man gaf in 1675 een voorbeeldenboekje uit: *'M.S. Gräffin, M. Merian des Aelteren sel. Tochter, neues Blumenbuch'* met gekleurde kopergravures van bloemen, waarbij zij ook anderen (de Fransman Nic. Robert) copieerde, evenals oude uitgaven van de fa. Merian. Haar stadgenoot Sandrart vermeldt haar roemend in zijn *'Teutsch Akademie'* (1675-1679).

Steeds meer begon Maria zich in deze tijd voor de wetenschappelijke kant van het dierenleven, dat zij zo bewonderde, te interesseren. Die belangstelling resulteerde in de uitgave in Neurenberg van haar eerste 'wetenschappelijke' insektenboek in 1679: *'Der Raupen wunderbare Verwandlung und sonderbare Blumennahrung, worinnen, dach eine gantz-neue Erfindung, der Raupen, Würmer, Spinnen, Sommer-Vögelein Motten, Fliegen und anderer dergleichen Thierlein, Ursprung, Speisen und Veränderungen, samt ihrer Zeit, Ort, und Eigenschaften, den Naturkündigern, Kunstmahlern und Gartenliebhabern zu Dienst, fleissig untersucht, kürzlich beschrieben, nach dem Leben abgemahlt, ins Kupfer gestochen und selbst verlegt von Maria Sibylla Gräffin, Matthias Merians, des Eltern, Seeliger, Tochter'* (Nürnberg, Joh. A. Graff).

Een tweede deel verscheen in 1683 en vermeldde als medeuitgevers Dav. Funk, Frankfurt a.M. und Leipzig. Ik geef hier voor de curiositeit de gehele lange titel, die duidelijk maakt tot wie zij zich richt. De naam Gräffin betekent eenvoudig: Vrouw van Graff.

In 1680 geeft zij weer een verzameling borduurvoorbeelden uit: *'Florum fasciuli tres'* in drie mappen, die men wel zelf kan laten binden, maar die los praktischer bruikbaar waren, zodat men ze zelden compleet aantreft. Het schijnt dat zij, om ook, naar de gewoonte van de tijd, de Latijnse werken te kunnen bestuderen en haar eigen bevindingen, zoals ook later geschiedde, in het Latijn te kunnen uitgeven (ook al zal zij de vertaling wel aan een ervaren man hebben moeten toevertrouwen), die taal ging bestuderen.

Zelf zegt zij, dat haar serieuze insektenstudies vooral begonnen in 1674. Zij bedankt haar man voor al zijn hulp. Men bedenke ook, dat een door de auteur zelve met de hand gekleurde uitgave in die tijd iets geheel nieuws was. Sommervögelein zijn vlinders; het woord matvogel voor motjes heb ik nog wel gehoord in Noord-Holland.

Onze bewondering neemt nog toe wanneer wij vernemen, dat zij vele insekten bewaarde. De vlinders werden met een gloeiende naald gebood en dan opgeprikt in de bekende spanen

dozen (die men nog wel als dozen voor het bewaren van mutsen, bijv. op Marken tegenkomt). Ook werden door haar dieren in brandewijn geconserveerd, zoals ze aan Clara Regina Imhoff (dan mevrouw Scheisling) schrijft.

De op papier of perkament (*carta non nata*, van ongeboren lammerenhuid vervaardigd) geschilderde bloemen en insekten vonden ook aftrek in Holland, via de kunsthandel van vader Marrell, die echter in het rampjaar 1672 weer naar Frankfort terugkeerde, waar hij in 1681 stierf.

Maria begaf zich toen, om haar moeder te helpen, naar Frankfort en haar man volgde haar niet lang daarna. Hier verscheen in 1683 het tweede deel van haar rupsenboek.

Dan beginnen blijkbaar huwelijksmoeilijkheden. Zij schrijft aan Jungfer Imhof, dat haar man terug wil naar Neurenberg en beveelt hem bij haar aan 'da er wohl guten Rat wird vonnöten haben.'

Volgens de reiziger Uffenbach, die haar later bezocht, schijnt het haar in haar huwelijk 'übel und kümmerlich' vergaan te zijn; 's mans zorg voor het gezin was blijkbaar niet altijd zoals dit wel te wensen ware. Haar broer Caspar, die zich immers omstreeks 1660 in Amsterdam had gevestigd, was in het rampjaar 1672, ook omdat hij vrouw en kind verloren had, eveneens weer naar Frankfurt teruggekomen.

Door hem werd zij in kennis gesteld met de oer-christelijke beginselen van de Fransman Jean de Labadie: De ware kerk van Christus bestond in een gemeente van uitverkorenen, die in gemeenschap van alles leefden. Tussen 1660 en 1670 had De Labadie in Middelburg en na zijn afzetting aldaar in Amsterdam een grote aanhang verworven. De regering verbood daar ook de samenkomsten en de Labadisten vonden tenslotte een onderkomen op het slot Thetinga State of Tamminghaborg of Waltahuis van de familie Aerssen van Sommelsdijk te Wieuwerd in Friesland.

Caspar had zich in 1677 bij deze Labadisten gevoegd, die na het overlijden van Jean de Labadie (1674), onder leiding stonden van 'Vader' Yvon. Men leidde er een kloosterachtig bestaan

en werd na een bepaalde proeftijd gebonden door een gelofte van armoede, kuisheid en gehoorzaamheid.

Hier heeft hij Anna Maria Schuurman (1607-1678) nog gekend, de beroemde geleerde en kunstzinnige vrouw, die zich in 1667 bij de Labadisten had gevoegd en die al haar 'wereldse' talenten opgaf om voor Christus alleen te leven.

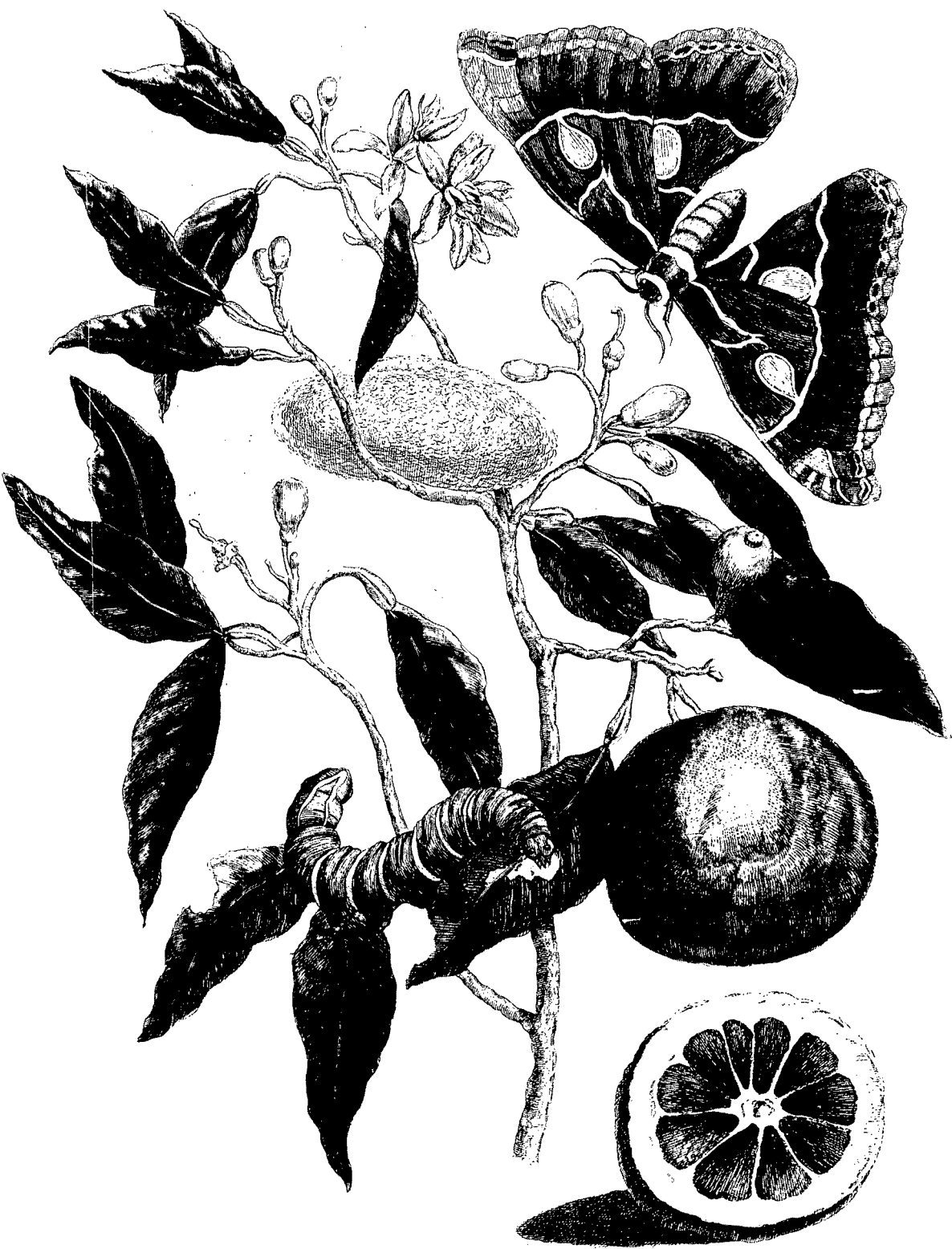
Blijkbaar bevond Maria Sibylla zich in een kritieke periode van haar leven. Zij verliet haar man en het Duitse Land en voegde zich bij de Labadisten in Wieuwerd, waarheen haar dochters en haar moeder haar vergezelden.

Toen zij er in 1685 kwam bestond de kolonie nog uit 400 leden. Er was een bloeiende drukkerij voor de propaganda, men vervaardigde er de beroemde krimpvrje Labadisten-wol en Dr. Hendrik van Deventer (1651-1724) had er zijn laboratorium, waar hij de (al even bekende) zweet- en pijnstillende pillen vervaardigde.

Hij verzorgde er het ziekenverblijf. In de medische geschiedenis werd hij later bekend als 'de eerste verloskundige', (maar dat was nadat de kolonie zich door allerlei moeilijkheden, gevolg van de strijd, die ook hier ontstond tussen de strengen en de meer rekkelijken, begon op te lossen.)

In 1685 kwamen ook uit Suriname terug de Labadist Pierre Bond met zijn metgezellen, die gepoogd hadden daar een zendingskolonie te stichten. Zij hadden in 1684 de nieuw benoemde Gouverneur van Suriname Cornelis Aerssen van Sommelsdijk vergezeld, maar waren niet geslaagd. Deze had in 1683 van de West-Indische Compagnie een derde deel van de kolonie gekocht en ging er met veel Franse Hugenoten heen. In 1688 werd hij er door muiters vermoord.

Maria Sibylla hoorde met belangstelling de verhalen over de rijke Surinaamse fauna en flora en zag de vormenrijkdom van een collectie vlinders die Van Sommelsdijk had gezonden; haar hart ging open, zij had het moeilijk. Hoe het haar bij deze gestrengte sekte vergaan is heeft mevrouw Stuldreher in het genoemde boek uitvoerig trachten te beschrijven.

Ook zij kon het er blijkbaar op den duur toch niet uithouden, al mocht zij er misschien toch wel bloemen en insecten tekenen. Haar broer Caspar stierf in 1686, haar oudste dochter vatte er liefde op voor 'Broeder' Jacob Herolt uit Bacherach, die de kolonie verliet om zelfstandig op Suriname handel te gaan drijven. Ook haar moeder stierf omtrent 1690 te Wieuwerd. Haar man poogde nog de huwelijksband te herstellen en verscheen te Wieuwerd, maar zij beschouwde die als voor goed verbroken en noemde zich voortaan weer eenvoudigweg Maria Sibylla Merian. Hij schijnt in Neurenberg in 1701 overleden te zijn.

Een tweede 'zending' naar Suriname mislukte ook voor een groot gedeelte – toch bleef het tropische land met zijn rijke natuur haar trekken. Langzamerhand worden de strenge regels op Walta-State verzacht. Wij kennen uit die tijd een vlindertekening (1688), een vlindertje op een slaaper.

In de zomer van 1691 verliet Maria Sibylla met haar kinderen Wieuwerd en de Labadisten. Zij trok naar Amsterdam en vond er een woning in de Vijzelstraat. Het volgend jaar trouwde uit dit huis haar oudste dochter met Jacob Hendrik Herolt, die zijn draai had gevonden als koopman op Suriname.

Hier was het ook, dat zij in aanraking kwam met allerlei kunstzinnige en in planten en bloemen geïnteresseerde Hollanders. Wij noemen slechts de om haar knipselkunst bekende Joanna Koerten-Blok voor wier stamboek zij een bloemenkrans schilderde (aanwezig in de Artis-Bibliotheek, waar veel van haar werk te vinden is), de portretschilder en etsen Michiel van Musscher, die voogd over haar kinderen werd, en de grote bloemenliefhebster Agnes Block, de tweede vrouw van de zijdehandelaar Sybrand de Flines (1629-1704), de dierbare nicht van Vondel, die haar verschillende malen een gedicht wijdde.

Deze Agnes Block had op de Vijverhof aan de Vecht een grote tuin, waar zij er in slaagde allerhande tropische gewassen te kweken. Bekend is de ananas, die zij tot rijpheid wist te brengen. Zelf niet onbekwaam in de tekenkunst, liet zij vele van haar planten door verschillende tekenaars en schilders vereeuwigen (zie de studie van dr. C. C. van de Graft van

1934, 'Agnes Block', een lezenswaardig boekje.)

In 1705 werd de prentencollectie van Agnes Block gekocht door Valerius Röver, slechts de catalogus is nog aanwezig op de Universiteitsbibliotheek te Amsterdam (zie p. 116 en 135 bij Van de Graft). Hier blijkt ook weer hoe de oudste dochter, Johanna Helena Herolt-Graff, haar moeder hielp bij het schilderen op perkament.

Toch liet Maria Sibylla het verlangen de rijkdom van de Surinaamse tropen zelf te aanschouwen niet los. Hoe zij er in slaagde de nodige faciliteiten en fondsen te krijgen weten wij niet, maar blijkens een advertentie in de Amsterdamse courant van 12 februari 1699 (waar de heer Dudok Van Heel mijn aandacht op vestigde), biedt zij haar 'constig en curieus' werk uit de hand te koop aan 'In de Roose-tak, Kerkstraat bij de Spiegelstraat, in 253 bladen over 30 jaren vergaderd, mitsgaders andere werken van kleender formaat'. Zij poogde dus geld bijeen te krijgen voor de reis naar Suriname.

In juni 1699 vertrekt zij (na haar testament gemaakt te hebben) met haar jongste dochter, de 21-jarige Dorothea per schip naar Suriname. De oudste dochter, mevrouw Herolt, zorgt in Amsterdam voor de zaak, voor de insecten en voor het zo nodig afbeelden van de uitgekomen diertjes.

Hoe 'een zo tere jonkvrouw in de struwelen en bossen van Suriname rond kan kruipen, waar haar ieder moment een tijgerdier kan overvallen', zoals een tijdgenoot het uitdrukt, weten wij slechts uit de vele aantekeningen, die later verschenen in haar werk *'Over de voorttelling en wonderbaarlijke veranderingen der Surinaamse insecten . . . met alle derzelver veranderingen, naar het leeven afgebeeld en beschreven . . . zijnde elk geplaatst op dezelfde gewassen, bloemen en vruchten, daar zij op gevonden zijn: beneffens de beschrijving dier gewassen; waar in ook de wondere Padden, Hagedissen, Slangen, Spinnen en andere zeltzaame gediertens worden vertoont en beschreven. Alles in Amerika door denselve M. S. Meriaen naar het leeven en levensgrootte geschildert, en nu in het koper overgebracht'*.

Uit alles blijkt, dat zij intens genoten heeft van haar verblijf in deze rijke tropische gewesten. Mevrouw Stuldreher heeft met veel fantasie gepoogd uit velerlei gegevens en uit wat Maria Sibylla zelf in genoemd werk vertelt haar verblijf in Suriname te reconstrueren.

Zij begint met een verblijf in Paramaribo waar zij zich allereerst op de studie van de gekweekte gewassen toelegt, maar ook het oerwoud ingaat met slaven, die haar een weg kappen. Omdat de planten zo snel verwelken, tracht zij ze over te planten in de tuin, wat soms in dit vruchtbaar klimaat gemakkelijk gaat. Niet alleen de insecten wekken haar belangstelling, ook de reptielen, de vogels en alles, wat men haar over de diverse planten vertelt.

In april 1700 zijn de dames de Suriname-rivier opgevaren tot aan de plantage van een der freules Sommelsdijk: Providentia, een reis van vier dagen. Teruggekeerd naar de kust, bleven zij ijverig werkzaam.

Slechts zo nu en dan vertelt Maria, tussen de gegevens over de afgebeelde planten en dieren door iets over haar belevenissen. Een wespenzwerm strijkt neer in haar schilderskist en begint daar een nest te bouwen; in één nacht vreet een mierenzwerm een grote boom absoluut kaal.

Bekend is de schrik, die de beide dames ervoeren, toen zij des nachts wakker werden door het lawaai in een van de spanen dozen, waaruit bij opening met veel geflonker lichtgevende Cicaden uitzwermden. Bij het licht dat hun snuit gaf, waarnaar zij lantarendragers genoemd werden, kon men een krant lezen!

Na anderhalf jaar in Suriname vertoeft te hebben ging het niet langer: Maria Sibylla was moe en voelde zich te ziek om te blijven, zij had zich in de tropische hitte te veel ingespannen. In juni 1701 keerden de beide reizigsters terug naar Amsterdam. Zelfs op zee kwamen er nog insecten- en zelfs hagedissen-eieren uit!

Voor de Hortus Botanicus, waar Commelin en Ruysch het beheer voerden, had zij knollen en zaden meegebracht. Voor haar eigen Kabinet waren er talrijke 'rariteiten'.

Op 23 september kwamen zij in Holland aan, blijde verwelkomd door Jacob Herolt en zijn Johanna Helena. Van uit hun woning ondertrouwde reeds op 14 oktober 1701 Dorothea

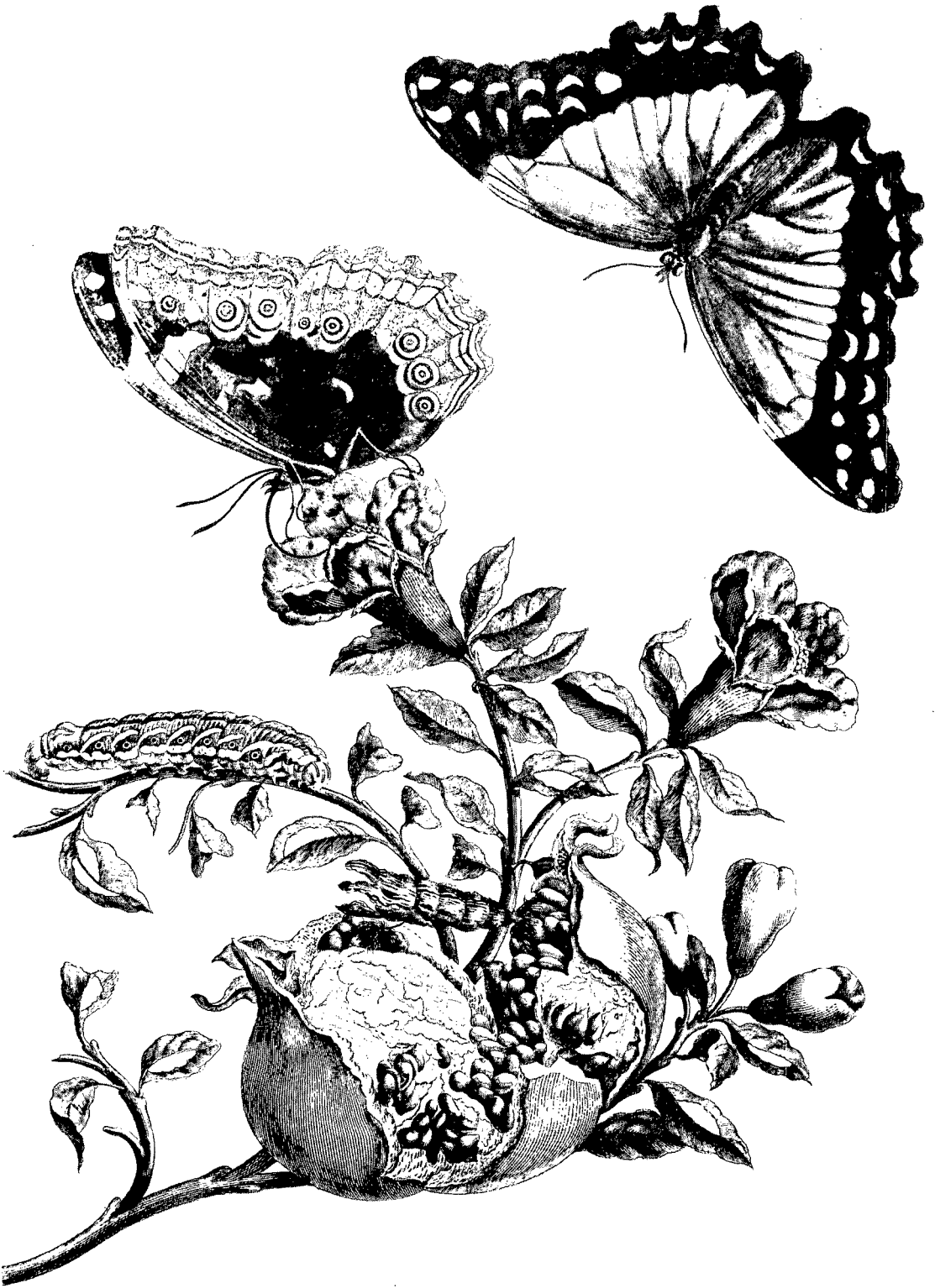
met de 30-jarige chirurgijn Philips Hendriks uit Heidelberg, die zij blijkbaar al langer kende. Hij woonde op de Tesselkade, maar met het jonge paar, dat op 2 december trouwde, vestigde Maria Sibylla zich weer 'In de Roosetak' op de Kerkstraat tussen de Spiegelstraat en de Leidsestraat.

Zij ging nu aan het werk om het bovengenoemde boek over de Surinaamse Insecten uit te geven. Bij het graveren van de platen werden P. Sluyter, Jos. Mulder en Dan. Stoopendaal ingeschakeld. Professor Caspar Commelin hielp met de wetenschappelijke namen van de planten (de Entomologie was toen nog niet zover, dat de insecten op die wijze aangeduid konden worden).

In 1705 verscheen de Hollandse en ook de Latijnse editie beide in folio-formaat. Het boek werd een geweldig succes. Men kon het in verschillende uitvoeringen kopen: de tekst met de platen in wit en zwart, dus met de kopergravures alleen, maar het was ook mogelijk deze door Merian en haar dochters te laten inkleuren.

Het fraaist en het duurst echter waren de exemplaren in 'Abklatsch', waarbij op de juist afgedrukte kopergravure een nieuw wit vel gelegd werd, terwijl deze nog nat was, waarop op het spiegelbeeld een flauwere afdruk van de gravure ontstond. Wanneer deze in kleuren werd 'afgezet' kreeg men minder zwart van de gravure te zien en werd een veel esthetischer effect bereikt. Deze zijn dus aan het spiegelbeeld te herkennen. Natuurlijk werden de originele aquarellen bewaard om als voorbeeld bij het latere inkleuren te dienen.

Toen de burgemeester van Delft, Dr. d'Acquet, de 'Amboinsche Rariteitenkamer' van Rumphius aan het uitgeven was, werden de ontbrekende afbeeldingen door Maria Sibylla vervaardigd, (men vindt ze bij de 'Leningrader Aquarelle'). Ook werd een Hollandse editie van haar oude 'Rupsenboek' op stapel gezet: 'Der Rupsen Begin, Voedsel en Wonderbaare Verandering', waarvan het eerste deel in 1713 verscheen en het tweede in 1714; het derde deel, gedateerd 1717, heeft zij niet meer zien verschijnen. Het Manuscript van de drie delen is bewaard gebleven in de Bibliotheek van de

Entomologische Vereniging. In de Artis-bibliotheek bevinden zich 50 losse aquarellen van deel III. Dochter Dorothea verzorgde de uitgave van dit deel.

Helaas trof Maria Sibylla na het verschijnen van deel II een totale verlamming, die haar aan de ruststoel kluisterde. Johanna was met haar man in Suriname en zou aanvullingen verzamelen op het Suriname-werk. Dorothea gaf al haar krachten aan de verzorging van haar moeder, toen ook zij haar man verloor. Een dierbare collega, George Gsell of Xell, die in de Leidsedwarsstraat woonde met twee dochters, Elisabeth (17 jaar) en Catherina (8 jaar), werd haar tweede gemaal.

De 13e januari 1717, nog voor Johanna Herolt terug was, kwam het einde. Maria Sibylla Merian werd in alle eenvoud begraven op het Leidse kerkhof.

Toen in 1717 Czaar Peter, voor de tweede maal in Holland, vernam van het te verwachten heengaan van de grote vrouw, heeft hij er blijkbaar meteen werk van gemaakt om de originele aquarellen uit de nalatenschap te kopen, want reeds de 2e januari 1717 laat hij 3.000 Hollandse guldens uitbetalen 'aan Juri Gsell voor twee grote boeken met losse tekeningen op perkament van bloemen, vlinders en andere gedierten'.

Gsell gaat met zijn vrouw Dorothea met de Czaar mee naar Rusland terug en zij worden in 1719 te Petersburg aangesteld als Hofschilders en belast met het voortzetten van het werk van Maria Sibylla Merian. Zo nu en dan keren zij naar Holland terug, maar blijven tot hun dood te St. Petersburg als kunstadviseurs en hofschilders van de Czaar.

Hun nakomelingen leven nog in Rusland; hun

Lang bleef het lot van de door Czaar Peter meegenomen collectie Merian onbekend, totdat enkele jaren geleden Russische onderzoekers deze plotseling in Leningrad ontdekten. Ze werden op grootse wijze uitgegeven in 1974 en 1976, in folio uitgaven in negenkleurendruk als 'Leningrader Aquarelle' en als het 'Leningrader Studienbuch', waardoor wij eindelijk een indruk krijgen van de wonderbare schoonheid van de waterverftekeningen van een onzer grootste kunstenaressen en, mag men gerust zeggen, een van de grondlegsters van de beschrijvende entomologie.

De beste en met de meeste liefde geschreven biografie is die van Gertrud Lendorff in 1955 te Basel bij 'Gute Schriften' uitgegeven. De dichter Bertus Aafjes was zo verrukt van wat hij in de Artis-Bibliotheek van haar werk zag, (o.a. twee originelen op perkament), dat hij haar eerde in een gedicht.

Een enthousiast verhaal geeft ook Gerhard Nebel in een heruitgave van 17 van de Suri-naamse platen (Hamburg 1964). Hij verstigt er nog eens de aandacht op, dat Maria Sibylla, evenals Jan Swammerdam in de 'wonderbare' verandering van de aardse rups, via de schijnbaar dode pop in de etherische vlinder een voorspiegeling zag van ons uiteindelijk lot, zoals Maria in 1679 Chr. Arnold, professor in Rhetorica en poëzie te Neurenberg, citeert:

'Liebster Gott, so wirst Du handeln,
Auch mit mir zu meiner Zeit . . .
Lasz mich armes Würmelein,
Dir alsdan befohlen sein'.

*Adres van schrijver:
Prof. dr. H. Engel*

Waarheen?

TEXEL

Het vogeleiland

In alle jaargetijden uniek voor
vogelliefhebbers en 'plantjes'-mensen.

HET trefpunt op Texel voor
natuurliefhebbers is:

Hotel „Beatrix”

(H. P. Houwing) - Kamerstraat 5 - De Koog - tel. 02228 - 207 - Lid K.N.N.V.

Voor weekenders speciale arrangementen.